

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI LEKSIK SATHLARIDA GRADUONIMIYA HODISASI**Xoldarova Nodiraxon Husanboy qizi,****Qo'qon Universiteti o'qituvchisi****THE PHENOMENON OF GRADUONYMY AT THE LEXICAL LEVEL IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES****Kholdarova Nodirakhon Khusanboy kizi,****Lecturer at Kokand University****Annotation**

This thesis highlights the theoretical and practical aspects of the phenomenon of graduonymy at the lexical level in English and Uzbek languages. Graduonymy is a phenomenon that reflects the gradual intensification or weakening of meaning within a single semantic field, which is clearly manifested in both languages, especially in the categories of adjectives and verbs. During the study, graduonymic series in both languages are analyzed based on modern linguistic and lexicological approaches, revealing their semantic characteristics, stylistic expression, and place in national thinking. The results demonstrate the significance of the graduonymy phenomenon for language richness, translation, and linguodidactic practice.

Keywords

graduonymy, lexical level, English language, Uzbek language, semantic gradation, adjective, verb, linguistic analysis

Annotatsiya

Mazkur tezisdagi ingliz va o'zbek tillari leksik sathida graduonimiya hodisasining nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi. Graduonimiya – bir semantik maydon doirasida so'zlarning ma'nosida bosqichma-bosqich kuchayish yoki pasayish jarayonini aks ettiruvchi hodisa bo'lib, har ikki tilda ham sifat va fe'l so'z turkumlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida zamonaviy lingvistik va leksikologik yondashuvlar asosida har ikki til misolida graduonimik qatorlar tahlil qilinadi, ularning semantik xususiyatlari, ifoda uslubi va milliy tafakkurdagi o'rnini ko'rsatiladi. Natijalar graduonimiya fenomenining til boyligi, tarjima va lingvodidaktik amaliyotdagi ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar

graduonimiya, leksik sath, ingliz tili, o'zbek tili, semantik gradatsiya, sifat, fe'l, lingvistik tahlil

Insoniyat tafakkuri va jamiyat taraqqiyoti til vositasida namoyon bo'ladi, til esa o'zining leksik sathi va semantik imkoniyatlari orqali beqiyos boylikka ega. Bugungi tilshunoslikda so'zlarning mazmunan va semantik jihatdan bosqichma-bosqich o'zgarishi, ya'ni graduonimiya hodisasini o'rganish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Graduonimiya bir semantik maydon doirasida joylashgan so'zlarning ma'nosida kuchayish yoki pasayish, bosqichma-bosqich semantik siljish namoyon bo'ladigan hodisa

sifatida til boyligi, milliy tafakkur va dunyoqarashni yoritadi (Ahmedova, 2018; Mirzaeva, 2020). Ingliz va o'zbek tillari ham ushbu hodisaning yorqin namunasini o'z leksik qatlamida mujassamlashtirgan.

Graduonimiya hodisasini tahlil qilishda zamonaviy lingvistik, leksikologik va semasiologik nazariyalar asosida, nazariy va amaliy manbalar, zamonaviy lug'atlar, badiiy asarlar va og'zaki nutq namunalaridan foydalanildi (Kreidlin, 1985; Cambridge Advanced Learner's Dictionary, 2024). Asosiy e'tibor, ayniqsa, sifat va fe'l so'z turkumlarida uchraydigan graduonimik qatorlarning tuzilishi, semantik bosqichlari hamda ularning nutqdagi ifodalanish xususiyatlariga qaratildi. Ingliz tilida "cold – cool – warm – hot", o'zbek tilida esa "sovuq – salqin – iliq – issiq" kabi gradatsion qatorlar kundalik hayotda keng qo'llanadi va haroratning asta-sekin o'zgarishini aniq va boy ifodalaydi. Yoki emotsional holatlarni tasvirlashda ham ikki til boy graduonimik tizimga ega: ingliz tilida "sad – upset – unhappy – depressed", o'zbek tilida esa "g'amgin – ma'yus – xafa – zor" tarzida bosqichma-bosqich his-tuyg'u darajalari yetkaziladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida graduonimiya asosan morfologik vositalar yordamida, ya'ni prefikslar, intensifikatorlar, kuchaytirgichlar orqali ifodalanadi. Masalan, "very cold", "quite warm", "extremely hot" kabi birliklar ko'plab uchraydi (Cambridge Advanced Learner's Dictionary, 2024). O'zbek tilida esa asosan leksik birikmalar va sinonimik qatorlar yordamida semantik bosqichlar yaratiladi: "juda issiq", "eng sovuq", "anchagina iliq" kabi kuchaytirgichlar til boyligini yanada kengaytiradi. Ko'plab hollarda, o'zbek tilida obrazli, milliy mentalitetga xos ifodalar ham ko'p uchraydi: "muzdek", "qish sovug'i", "bahoriy ilqlik", "yoz issig'i" kabi. Bu esa, til va xalq tafakkurining, madaniyat va atrof-muhitga munosabatining bevosita natijasidir (Ahmedova, 2018).

Tahlil davomida aniqlanishicha, ba'zi semantik sohalarida ingliz va o'zbek tillari graduonimik tizimining tuzilishi va nutqdagi ko'rinishi bir-biriga yaqin, ayrim holatlarda esa milliy tafakkur va hayot tarzining ta'siri bilan farqlanadi. Masalan, ingliz tilida emotsional holatlarni ifodalovchi graduonimik qatorlar ko'proq qisqa va aniq so'zlar yordamida hosil qilinsa, o'zbek tilida ko'pincha birikmalar, ta'rif va obrazli ifodalar yordamida boyitiladi. Ingliz tilida "whisper – talk – shout – scream" tarzidagi bosqichli fe'llar keng uchrasa, o'zbek tilida "pichirlash – gapirish – baqirish – chiyillash" zanjiri ham semantik nuqtai nazardan yaqin, lekin ifodaviy va obrazlilik jihatidan o'ziga xosdir.

Graduonimiya hodisasi zamonaviy nutqda ham o'z aksini topmoqda. Masalan, ingliz tilida internet va yoshlar slengida "super-hot", "ultra-fast", "mega-cool" kabi zamonaviy kuchaytirgichlar paydo bo'lgan, o'zbek tilida esa "dod issiq", "dod tez", "benihoya sovuq", "zo'r issiq" kabi yangi so'zlashuv uslubidagi birikmalar nutqda keng tarqalmoqda (Mirzaeva, 2020). Bu esa, tilning doimiy yangilanishini, zamon va muhitga moslashuvchanligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, o'zbek tilida tabiat, fasllar va hayotiy real voqealarga xos graduonimik zanjirlar keng: "bahoriy salqinlik", "kuzgi ilqlik", "yozning jazirama issig'i" kabi. Ingliz tilida esa, asosan harorat, emotsional holat, tezlik, kuchlilik kabi semantik sohalar asosiy o'rinda turadi.

Graduonimiya hodisasi til boyligi va xalq tafakkurining yuksak namunasi sifatida, nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb. Tarjima amaliyotida, til o'rgatish va lingvodidaktik metodikada, ayniqsa, bir tilning graduonimik zanjiri ikkinchisida to'liq yoki qisman mos tushmasligi, yangi ifodalar, ekvivalent so'zlarni izlash zaruriyatini yuzaga keltiradi (Ahmedova, 2018; Mirzaeva, 2020). Shu bois,

mezon sifatida graduonimiya hodisasining o'rganilishi tarjimon, filolog, til o'rganuvchilar uchun muhim metodologik vosita hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, ingliz va o'zbek tillari leksik sathida graduonimiya hodisasi tilshunoslik uchun qiziqarli va amaliy jihatdan foydali tadqiqot ob'ekti sifatida ajralib turadi. Uning tahlili tilning semantik imkoniyatlarini, milliy mentalitet va tafakkurdagi ifoda vositalarini chuqur ochib beradi. Shuningdek, til taraqqiyoti, xalq tafakkuridagi rang-baranglik, zamonaviy nutq va ijtimoiy kommunikatsiyadagi o'zgarishlarni ham ko'rsatadi. Graduonimiya hodisasining kelgusida lingvistik, madaniyatshunoslik va tarjima nazariyasi uchun muhim ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qolishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedova, N. (2018). *Leksik-semantik gradatsiya: Tilshunoslikda tadqiq etish masalalari*. Tashkent: Fan.
2. Kreidlin, G. E. (1985). *Gradatsiya kak lingvisticheskaya kategoriya* [Gradation as a linguistic category]. Moscow: Nauka.
3. Mirzaeva, M. (2020). O'zbek tilida sifat va fe'l graduonimlari [Graduonymy of adjectives and verbs in Uzbek]. *O'zbek tili va adabiyoti*, (5), 38–44.
4. Cambridge University Press. (2024). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (5th ed.).
5. Uzbekistan Milliy Ensiklopediyasi. (2006). *Uzbek-English Dictionary*. Tashkent: Uzbekistan Milliy Ensiklopediyasi.